

**ÄLGKOR OCH MODERSMYTER I
SKANDINAVIEN
FEMINISTISKA TOLKNINGAR AV
EWA LARSSON**

Älgkor och modersmyter i Skandinavien

av Ewa Larsson

*Hur såg världen ut för dem som bodde här långt före oss?
Vad trodde människan egentligen på, hon som levde på norra halvklotet för
tusentals år sedan, långt före vår kulturs tideräkning?
Säkert trodde hon lite olika, precis så som vi gör i dag.
Här får du läsa en samhällsvetares tankar om hur tidiga samhällen kan ha
organiserats och makt hanterats, av vem och för vem.*

Skandinavien har haft istid under minst tre tillfällen under de senaste 2,5 miljoner åren. Isens utbredning i Europa har böljat fram och tillbaka beroende på kortare varma perioder mitt i nedisningen. Vi vet inte hur Lapponia såg ut före den senaste istiden som började för 115 000 år sedan med störst utbredning för 20 000 år sedan. Hela Skandinavien och en stor del av Europa var då täckt av flera kilometer tjock glaciär. För cirka 14 000 år sedan satte avsmältningen fart. För ett tiotal år sedan ansågs att istiden var slut för 9000 tusen år sedan. Men enligt arkeologisk forskning av nyfunna boplatser i Norrbotten, i Arjeplogs kommun, har det visat sig att inlandsisen där kan ha dragit sig tillbaka mer än tusen år tidigare, dvs. för ca 10 - 11000 år sedan, och att det gick fortare på vissa ställen, bl. a i Jämtland. Efter istiden följde en varm period då trädgränsen i de svenska fjällen låg ett par hundra meter högre än idag. Då fanns inga glaciärer i den svenska fjällkedjan.

Kärnområdet för de i dag äldst kända ristningarna ligger i Nordland i norra Norge. Ristningarna i Leiknes anses vara gjorda 9000 år före vår tideräkning. På engelska kallas hällristningar och de äldre hällbilderna Rock Art, vilket understryker just konsten och helheten i bilden. Av alla de motiv som finns avbildade i Skandinavien utgör älgkon det enskilt vanligaste motivet. Över hela det Nordiska skogsbältet, över Sibirien och bort till norra Kina, finns älgkon som frekvent motiv på berghällar invid vatten.

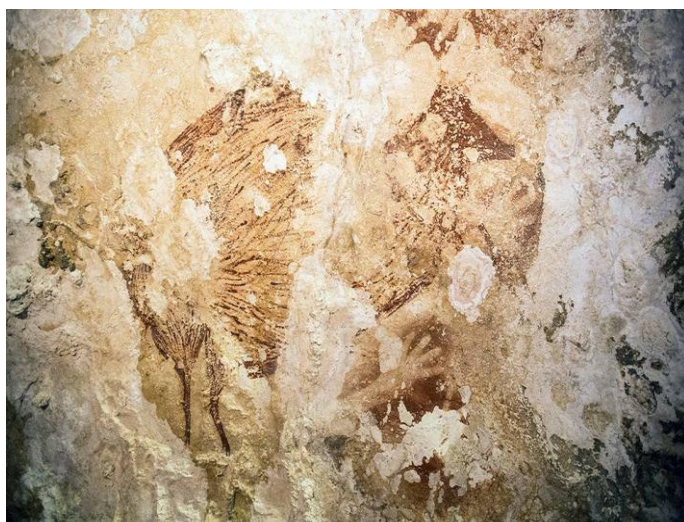
Den senaste istiden lämnade en kil i Nordnorge isfri troligen på grund av varma strömmar, ett björnskelett daterat 22 000 före vår tideräkning styrker detta. Om även människor bodde där då, ja då måste de varit väldigt isolerade, kanske under tusentals år. Eller så hade de sjöförbindelse österut, utefter kusten, kanske fler sträckor var isfria. Både här och där har människan alltid kunnat hantera och nyfiken har hon alltid varit. Norsk arkeologi stöder att liv mycket väl kan ha levt där redan före den senaste istiden, dvs för 115 000 år sedan.

I en turistbutik på Svalbard köpte jag för ett tjugotal år sedan en fossil, den sägs vara 30 miljoner år gammal, här syns skal från vattendjur som snäckor. Svalbard var då omringat av ett betydligt varmare hav än i dag, på land växte stora träd. Utanför Norge finns en stor havsplatå. Den har inte alltid legat under vatten utan förbundit Norden med de Brittiska öarna, i dag är platån en lekplats för fiskar, i morgon kan gas och oljeborrning helt tagit över, jorden förändrar sig själv, just nu påverkar och påskyndar människan dess förändring.

Snäckor i sediment

Grottmålning på hjortsvin från Indonesien, 35 000 år gammal.

Den "moderna" människan anses i dag komma från Afrika för dryga 130 000 år sedan. Hon vandrade till tvåflodslandet, Mesopotamien, för ca 100 000 år sedan, till Asien för ca 67 000 år sedan, till Australien för ca 60 000 år sedan, till Europa för ca 40 000 år sedan och till Syd- och Nordamerika för ca 20 000 år sedan, eller för ännu längre sedan. Nya arkeologiska fynd tenderar att hela tiden göra människans stund på jorden äldre. Tecken på hennes tidiga kompetenser stärks med fynd från hantverk, handens sköna konst. Ju mer arkeologer forskar ju äldre tycks människans tid på jorden bli och när olika yrkesgrupper samarbetar, som geologer, biologer, antropologer, etnologer, samhällsvetare, naturvetare, historiker, konstnärer och klimatforskare, ja då framkommer mer sammansatta bilder av vår stund på jorden.

Hällbilder, ristningar och arkeologiska fynd säger en del om människans tidiga föreställningsvärld och om dagens tolkningar

Över hela världen tror vi oss veta att de som vi kallar människor vördade och vände sig till var en urmoder, en Gaia. De vanligaste förekommande figurinerna som arkeologer funnit från tidig tideräkning har kvinnliga formen. Vi kan tala om ett brett ur-moder-bälte som löpte genom dagens Frankrike, Tyskland, Polen, Ukraina, Österrike, Ungern, Rumänien, Bulgarien, Serbien, Kosovo, Turkiet och Ryssland bort till norra Mongoliet och Kina. En figurin från dagens Österrike, sägs vara bortåt 27-25 000 år gammal, en moder med tunga bröst, uttänjd mage, markerad vulva och insmord i rödockra, värnade kärlek och liv. Arkeologer kallar henne Venus från Willendorf, jag väljer ordet rådare.

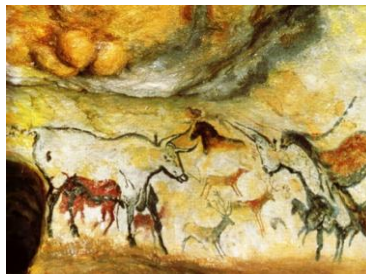
Österrike 27 000år

Frankrike 23 000år

Lascaux 17-15 000år

Hällbilder från grottor i Frankrike bestyrker människans liv som konstnär och längtan av att ta sig in och hedra platser inne i själv jorden. När målningarna från Magdalénien i södra Frankrike blev kända för oss européer för drygt 130 år sedan ställdes Darwins utvecklingsteori på ända, han menade att människan inte skulle vara så duktiga och konstnärliga redan då. De i dag mest kända europeiska grottmålningarna är Lascaux i Frankrike, ca 17 000 - 15 000 år gamla och Altamira i Spanien, ca 18 500 - 14 000 år gamla. Mycket äldre grottmålningar finns i Ukhahlamba-Drakensberg i Södra Afrika och i Tassili n'Ajjer-bergen i sydöstra Algeriet, även i Australien finns målningar som är över 40 000 år gamla och säkert på många andra ställen. Alla kan antas ha haft betydelse för någon form av kommunikation, kanske andlig i samband med kulturella riter. Kulturhistoriskt sägs att just olika ceremonier, riter, har hjälpt till att hålla ihop ett folk, en grupp, en klan. Olika målningar och figuriner kan både privat som kollektivt ha verkat som en samlande kraftkälla. Inte bara människans egen födelse och död har markerats i rit, utan även jordens olika klimatologiska/årstida brytningspunkter som midsommar, vår och höstdagjämning samt midvinter. Stora sol och tidsur har byggt som hjälp att hålla koll på skeenden, i Sverige är i dag Ale stenar mest känd. Engelska forskare har här kommit långt med att koppla arkeologi och kulturhistoria. Inom distriktet Whiltshire finns mycket spännande att se och lära, bl. a Stonehenge och andra formerade stenblock och markeringar för ceremonier i naturen.

På platser där utgrävningar gjorts tror vi oss kunna förstå att den första urmodern, gudinnan, guden innan, ansågs så vördnadsfull att det inte gick att tala direkt till henne, ett djur som ansågs särskilt betydelsefullt fick tjäna som förmedlare, en överförare, mellan människan och guden. Gudinnan Hathor, från tidig Egyptisk tro för bortåt 5 000 år sedan hade en ko som förmedlare. Kon var stor och gav mjölk åt sina kalvar och åt människan. Än i dag kallas Vintergatan för "the Milky way" i England och i Indien anses kon fortfarande vara ett heligt djur bland Hinduer, kanske en åminnelse av tidigare betydelsefulla förhållanden.

Hathor och hennes ko, kohorn, måne, orm och med kattdjursmask och stav.

Vad trodde vi i norr och hur hade vi det med våra kor?

Hel, hon som på nordliga breddgrader sägs symbolisera helheten, liv och död, vilket djur kan tros ha förmedlat kontakt mellan henne och människan? Det måste ha varit ett mäktigt och stort djur som kommit att betyda mycket för människan. Ett djur som uppfattats som kraftfullt, som gav gott och var värdigt att relatera till och använda sig av när riter kring liv och död skulle utföras. I nordisk mytologi sägs Audhumla, eller Ödhumla den vördnadsfulla, vara en ko som i tidens början bildats från bifrostdroppar. Från hennes juver flödade mjölk och i folksagan sägs den första jätten Ymer diat henne. I Snorres Edda skrivs att ur henne välldes fyra mjölkfloder fram. Edda betyder förresten mormors mor, eller farmors mor. Mjölk och honung har människan njutit av så länge vi känner till. När klimatet inte medgav att kor kom till de norra breddgraderna fanns i alla fall älgkor. Älg sägs ha funnits i Norden i minst 7 000 år, en del menar att de funnits betydligt längre i de norra delarna. Hur och var isen drog sig tillbaka och landhöjning skett har påverkat möjligheter till allt liv. Människa och djur har alltid vandrat för att hitta så goda livsbetingelser som möjligt för överlevnad. Hon har vandrat, rott, ridit, seglat, nu tar hon bil, tåg, flyg för möten, nyfikenhet och rekreation.

Människan förmedlade sig på flera olika sätt innan texten, det skrivna ordet, tog över som huvudsakligt kommunikationsmedel. Bilder och vad bilderna symboliserade förmedlade budskap och kunskap, förutom, eller tillsammans med direkt tal, sång, dans, ljud, och ibland med hjälp av instrument. I en ceremoni fanns säkert mycket av detta med och kanske också förstärkningar med olika attribut som stav eller djurdel. Och medge att bilden fortfarande har avgörande betydelse för oss när vi förmedlar och tar in budskap. Forskare menar på att vi först tänker i bild när vi ska berätta något. I vårt undermedvetna finns alla bilder vi sett lagrade och självklart påverkar upprepade bilder oss, det vet särskilt de som har reklam som sitt levebröd, repetition är kunskapens moder.

Hällbilder och ristningar från Nämforsen 6 000-2000 år, Europas näst största hällristningsområde. Ceremoniella bilder, kvinna på älgko fångar in björn, båt med älgkor och två runt ett barn, kvinna med stavar och med många älgkor runt sej.

Dåtidens bilder, även kallade Rock Art, hur kan tiden ha varit då de gjordes? Så här tror jag: Under senaste istiden levde förmodligen en grupp människor kvar uppe vid Norges norra kustremsa. De levde där, instängda, till dess att isen smält så mycket att det var möjligt att vandra mot öster och senare även söderut. Det finns de som menar att deras stora gudom hette Hel, hon stod för det hela, för liv och död. Ibland brukar jag leka med tanken att de människorna tidigare vandrat upp utefter Norges kust från Frankrike och tagit med sig tron på en stor moder som skapare och vårdare av världarna, den de befann sig i, där de hade varit och den värld de skulle till efter döden.

När olika akademiska områden alltmer börjar samarbeta och DNA teknik utvecklas står vi inför helt nya kunskapsprocesser och tidsangivelser, det är jag helt övertygad om. Nordens bronsålder för 3 800 - 2500 år sedan var också Vaners och **Nerthus** tid. På latin sägs ordet nertus mena, " den vegetativa kraft som väcker våren till liv" och tros komma från keltiska. Namnet Italien antas betyda "kalvlandet". Ordet Lat är ju mjölk och kanske Allah härstammar från all lat, all mjölk. Hos oss fick hon namnet När, arkeologiska fynd av henne i brons är funna på flera platser. Långt senare kom ockupations gudar kända som Tor och Oden och Vikingatiden pågick i knappt 400 år, från 700 - 1 100-talet. Betänk att mycket fornhistoriskt samtal tycks handla om just den korta krigiska perioden som kan kallas en patriarkal kamp för maktövertagande, för herravälde. På vanernas tid sägs företrädare ha valts till olika uppdrag. Ingen ärvde sitt jobb, gifte sig till det eller köpte sig makt så som i dagens patriarkala struktur. En del menar att När först var det hela, himmel och jord, som sedan delades till moder jord och att Njord skapades som havets fader. De skulle sedan bli föräldrar till Freja och Frej som ursprungligen båda tros hetat Frö. I dag tycks När bortplockad ur historien. Vanerna, som sägs kända som de visa vanerna, anses i folktro varit bra förhandlare och undvikit många försök till krigiska ockupationer genom att föra goda samtal. När ansågs vara symbolen för livskraft. Hon har levt kvar i folktro och i rituella ageranden under lång tid. Vagnar är funna på senare tid där När, som symbol på våren, lär ha åkt runt långt in på 1000-talet. Resan skulle ge andlig kraft och fruktbarhet till jorden som då gav goda skördar tillbaka. Vanagudarna fanns på jorden, inte i himlen, och tros ha haft mest betydelse bland dem som brukade jorden. Ceremonier var viktiga inslag och att fira årstidsväxlingar. Kyrkan transformerade långt senare ord som vanamakt och vanavett till något som var dåligt, vanmakt och vanvett, för att stärka sin makt över folks sätt att tänka kyrkans präster som andliga företrädare. Kyrkans företrädare försökte på olika sätt skära av banden till modern, till jorden. När gick dock inte riktigt att få bort från folktro, hon kom sedermera att leva kvar som Maria, moder till Jesus. Många ortnamn vittnar om hennes tidiga närvaro, ordet att vara nära kanske kommer ifrån att vilja vara hel såsom När ansågs vara.

Vanerna tros komma från slätterna runt Svarta- och Kaspiska havet till Sverige i två omgångar först för ca 6-7000 år sedan. Resan gick troligen via dagens Finland in i norra Sverige och vidare söderut genom både Sverige och Norge. En del menar att vanerna, med sina gudaätter och När som förmoder för det hela, var *alla goda gåvors givare*. De sades ha förmågan att öppna en människas öga för det fördolda. När de gjorde det så var det oftast genom en kvinna, senare namn är en vala eller völva. Det var hon som utgjorde länken mellan gudar och människor, hon kunde se och spå framtiden. Senare kallades

ödesgudinnor, Nornor, kända namn är Urd, den äldre visa kvinnan i svart, Verdandi, kvinnan mitt i livet i rött och Skuld, den unga kvinnan i vitt. De spann livets trådar. När det gäller vaner så antas att de några tusen år senare kommit ytterligare en våg, denna gång från Volgas och Dons flodområden. De kallades troligen skyter eller gyter och kom senare att kallas för goter. Vanerna ingick vänskapsförbund med dem de mötte och gav inte andliga regler att hålla sig till, tro ansågs vara människans eget ansvar och kunde manifesterades genom olika ceremonier. Att jämkä ihop olika trosföreställningar tycks blivit allt svårare genom årtusendena, råstyrka och bästa vapnet vann över den livgivande modern, kvinnor och barn fick underkasta sig den bestämmande fadern, guden blev en. Kan det vara upprinnelsen till asaläran och en successiv anpassning till en skuldbeläggande och bestraffande ensam herre gud? En som ville äga och bestämde över människa, djur och natur. Så började, enligt vissa fornnordiska myter, en riktad kamp mot urbefolkning, det vill säga mot alla andra. Asarna gav dem namn som jättar, troll, helsingar, hunner, dvärgar, de små folken, mm. Det finska ordet vahna betyder gammal, på estniska betyder vana gammal. På svenska vaner, på engelska vanir, på polska wanowie. Vaner betyder de gamla folken, här finns mycket att försöka tolka och leta sagor med genusglasögon på, gärna med hjälp av DNA analyser.

I sagan sägs det vara Hel som kraftfullt höll tillbaka inlandsisen som ständigt hotade folket "som blivit kvar" i norr. Hon kan ha gestaltats som ett berg eller som en klippa när hon gav skydd och försökte stoppa isens utbredning. I Norge finns det kvar uppemot 2500 gårds- och ortnamn där ordet Hel finns med. I dagens Polen, norr om Gdansk, ligger en utskjutande landtunga som heter Hel, platsen går att spärra av mot oönskade besök. Kyrkan har transformerat ordet hel till ett helvete, medan det i folktro talas om människans lidande och uppoftfringar för att nå helhet och komma vidare på sin livsresa. Platsen Hel måste ha varit ypperlig som ceremoniställe. Tänk också på ordet hälleberg, det som jag nu ska gå vidare med att berätta om.

På hälleberg, ofta invid vatten i någon form, sjö, flod, fors, hav, finns älgkor avbildade i stort antal över hela norra skogsbältet, det som kallas Nordeurasien. Låt oss börja i vår del av världen och gå motsols. Vi börjar i Alta, som är en äldre by än Oslo och ligger vackert inbäddad vid Altafjordens mynning i nord Norge, vidare via Sverige och Nämforsen, där Ångermanälven och Fjällsjöälven går i hop, i dag sker det i Ångermanlands inland, i går, innan landhöjning, i direkt kontakt med Östersjön, så till Glösa och Gerda i Jämtland.

Fyra kvinnor i ceremoni runt jorden/månen
med kraftdjur runt i kring. Alta Norge 5 200år.

Kvinna med älgkor runt
sig i ceremoni,
Nämforsen 6 000år.

Sedan till Finland, Ruominkapia och Rovaniemi vid floden Kemi älv som rinner ut i Bottenhavet där utsnidade älgkor hittats. Vi går vidare österut till Vyg vid Onegasjöns utlopp i Vita havet, och där floden Ob delar på sig, strax norr om Tomsk. Floden Ob är förbindelselänk med Karahavet. Vidare går bildbältet till floden Angaras mynning i Bajkalsjön, floden Angara går upp i floden Jenisej som också går ut i Karahavet. Så har vi Shishkino där floden Lena har sin mynning i Bajkalsjön, floden Lena ansluter också till Laptevhavet. Så Toyon-Aryy vid flodens Lenas sammansmältning med tre mindre floder. Och slutligen vid floden Amur i nuvarande norra Kina, den floden rinner ut i Japanska havet. Avbildandet av älgkor har vandrat från hav till hav, över en hel kontinent, ofta på hällberg och i närheten av vatten. Älgkon är i vissa fall fylld av symboler. Från kalv i magen, till dans på älgko och älgko bärande sol och måne, en bild som kan tolkas som om älgkon styrde över dag och natt, ja över själva jordens födelse och mycket mycket mer. Dessa hällbilder och ristningar är daterade till mellan 8000-10 000 år sedan, tack Curt Lofterud för all din forskning och sammanställningar.

Vi människor vill ha förklaringar på det mesta, gärna utifrån de normer som gäller i rådande samhällsstruktur. Ibland också utifrån den samhällsstruktur vi vill ska gälla. Vi söker kraft i våra tolkningar att påverka med, kanske för att vi vill att det ska bli som vi vill ha det. Vi försöker leva oss in i tid och rum, förstå och förklara. En del kallar sina tolkningar för sanningar, i synnerhet de som sitter låsta i patriarkala strukturer. Ni vet, **en sanning, en överhöghet och en som har makt.** En del är lekfullt nyfikna och samlar in så mycket som möjligt av olika kunskaper för att förstå och skapa egna bilder.

Här förstår jag nu att **älgkon har haft stor betydelse**, men på vilket sätt, eller var det på flera olika sätt. Älgkon är stor, vild och farlig om hon har kalv med sig. Oftast går hon undan om människan kommer för nära. Älgar rör sig värdigt och när älgar springer är de magnifikt vackra att se, de liksom rinner fram. Att se en älgko simma i natten i en spegelblank källsjö, vilket jag har gjort, gav mig en stor andlig upplevelse. Att lägga ner en älg ger mycket mat och skinn för lång tid eller för flera att dela på, en tjur gav horn till redskap. Om även älgkon jagades vet vi inte, älgkon gav liv till nya kalvar som i sin tur medgav möjlighet till mer mat och varma skinn. Av alla bilder och ristningar på norra halvklotet anses upp till sjuttio procent avbilda älgkor, jag tycker vi kan kalla det för ett älgkobälte. Förutom alla avbildade älgkor, med eller utan kalv och i olika situationer, så har arkeologer hittat utsnidade älgkor på knivskaft i Sverige och Finland och säkert också på andra ställen. Även på avbildade båtar kan det tolkas som utsnidade älgkor i för- och akter och på vissa bilder även ett älghuvud i mitten av farkosten, ibland tillsammans med rådaren, shamaneninnan, prästinnan.

Älgkons betydelse vid färd till nästa värld var troligtvis av avgörande betydelse. Var det hon som ansågs vara förbindelselänken mellan de levande och de döda? Ja detta rikliga antal av just älgkor och dess utbredning över hela norra skogsbältet, älgkobältet, väcker lust och intresse att lyssna på gamla myter. Myter som kan hjälpa oss att förstå, även om myterna är förhållandevis unga jämfört med historiens början, så har de genom årtusendena varit det sätt som vår historiska kunskap förmedlats. Berättaren, förmedlaren, hade en viktig roll i samhället, en betydelsefull person som stod för samhällets historia. Forskare menar i dag att det mest var kvinnor som innehade den samhällsrollen, de var bärare av framtiden och höll reda på dåtiden. En förmedlare, berättare, kunde självklart förvanska och snedvrída tolkningar, då som nu. Men ju mer ärofullt ett uppdrag är, desto noggrannare väljs dess företrädare. Och kom ihåg att på Vanernas tid valdes du till att utföra ett arbete, gavs ett förtroende för att du ansågs vara bra på det, då blir det svårare att fuska och lura sig fram på andras bekostnad.

Forskande etnologer på 1800-talet och första delen av 1900-talet fick liknande historier berättade av Sibiriska folkslag, de fick höra berättelser och myter om älgkon. Här kommer en berättelse från Evenkerna, en grupp kulturbärare som numera bor nordväst om Bajkalsjön, de kallades för "de små folken".

En gigantisk älgko föder hela universum. Berg - dalar - floder - sjöar - hav - träd - buskar - örter - däggdjur - fiskar - fåglar - ja allt!

Älgkon föder - himmel - sol - måne - stjärnor.

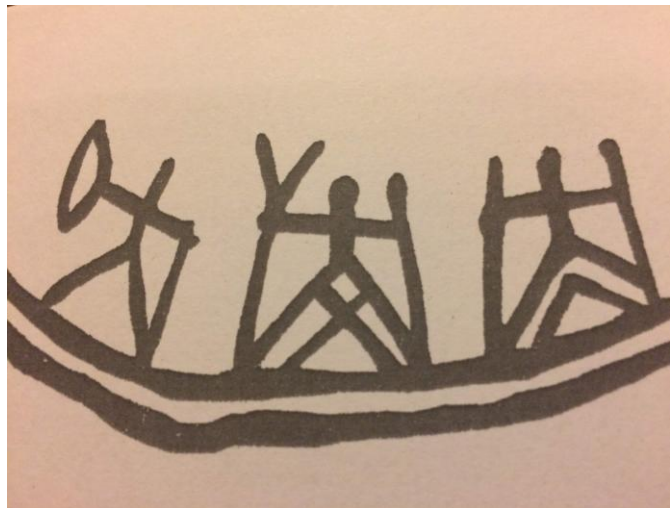
Vid sin sida, i skapelsens ögonblick, har älgkon en människa - en urmoder -

Älgkon skapade inte bara världarna, hon hade också ansvar för sin skapelse. Hon var härskarinna eller rådare. I den positionen kan hon ha utgjort förbindelselänk mellan det levande och det döda, att förmedlade själva resan mellan världarna. Här talas om en kosmisk myr och ur den rann två floder, när floderna möttes bildades vattenvirvlar precis innan de förenas med havet. Virvlarna tros ha varit nedgången till nästa värld. Vid Onega sjön i norra Sibirien, finns en hållristning som föreställer en älgko som bär solen på sin rygg. Varje morgon startar älgkon sin promenad över himlavalvet - från öster till väster - med solen på ryggen. Vem kommer inte här att tänka på morgonrodnadens gudinna Eos i grekisk mytologi, eller Aurora i den romerska myten, men de myterna kommer till oss ca 2 500- 3000 år sedan. Förresten kan du se märket efter älgkons klöv på himlavalvet, bilden kallas nu för stora Björn, eller för oss mest känd som Karlavagnen. Och det vi kallar lilla Björn, känd som lilla Karlavagnen, är så klart älgkons kalv som följer sin mor.

Merparten, ja nästan alla avbildade **älgkor på hållberg** förekommer där det finns vatten i någon form eller där vatten har funnits. För att förstå det går vi tillbaka till mytens värld i Sibirien. Tre världar ansågs existera, den övre, den mellersta och den nedre världen. Den övre världen styrde över den mellersta världen, där fanns solen som var rådare över värme och ljus, över dag och natt och månens skiftande former och påverkande kraft. Den mellersta världen bestod av allt för människan synligt liv, växter och djur. Även materia som berg och vatten ansågs ha ett liv. Den nedersta världen, den undre världen, befolkades av döda människor som trots allt ansågs leva ett hyfsat liv. Där fanns rådare över sjukdom och illtyg, allt enligt gammal folktro.

Tänk så lika, men ändå olika, tankarna kring kraftkvinnorna Urd - Verdandi - Skuld, treenigheten kring Hel. Tre kring en urmoder, företrädare och hjälpare för dåtid - nutid - framtid. Eller Mattarahkka, Mattar-Ahkka, urmoder i samisk tro, en moder jord, som styrde över alltings bästa och gav människan barn. Solen, Biejvve var hennes förmedlare, hon var central för allt liv. Manno var månens företrädare, hon sågs viktig vid nymåne och gav också liv. Ordet Mattar är knuten till jorden, förmödrer/fedrerne men ansågs också från början ha kontakt med himmelen, Ahkka betyder äldre vis kvinna så som gammelmor, mormor/farmor. Mattarahkka hade också tre döttrar med olika roller, Sarahkka, hjälpte till vid förlossning nära elden och ger flickebarnet dess kön, Juksahkka med bågen i handen försvarar barnets uppväxt och Uksahkka som vakare, väktare, vid kätans ingång, vid porten. På Metropolitan museum i New York finns en utsökt skickligt formad figurin funnen i Mesopotamien för 3000 år sedan. Den visar tre kvinnor som står med ryggarna mot varandra och vänder sig ut mot världen, tre kvinnor, tre olika roller, hur gick det till när de blev tre vise män?

Mattarahkka, Mattar Ahkka och hennes döttrar Juksahkka, Sarahkka, Uksahkka

Gränsen mellan världarna ansågs ligga i mötet mellan land och vattnet, mellan himmel och jord. I forsens virvlar fanns porten till den nedre världen. Eftersom ett så stort antal älgkor finns avbildade vid Nämforsen, kan vara uppemot 700 av i dag kända 2 300 bilder och inga matrester av älg hittats på platsen, styrks teorin om att där förkunnats riter med älgkon som förbindlig symbol. Ja i dag finns det forskarstöd för att **Nämforsen kan ha varit ett Nordens Panteon**, utan altare och utan pelare, men med alla de hjälpattribut som ansågs viktiga för resans genomförande, en helig kultplats. Detta neolitiska folk som bodde där, eller vandrade dit vid kulthögtid, levde för mellan 8 000 - 3000 år sedan. De trodde att livet fortgick i olika världar och själva riten kan ha haft avgörande betydelse för att förflytta sig mellan världarna, där tror jag att älgkon spelade sin huvudroll tillsammans med en eller flera duktiga förmedlare.

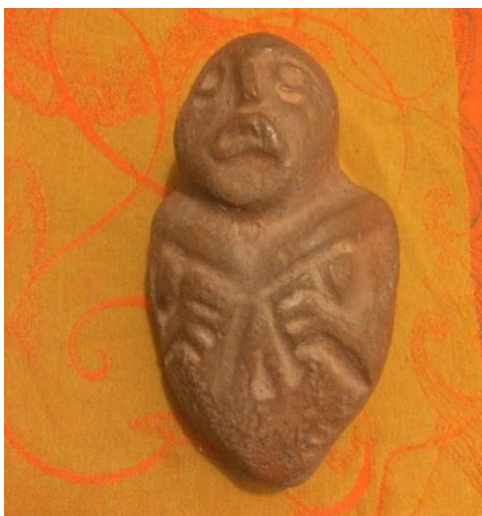
Låt oss nu bekanta oss mer med samlar- och jägarkulturens moderskult och kosmologi. Förutom bilden hade ljud stor betydelse. Tänk er dånet av den icke uppdämda Nämforsen, mötet mellan Ångermanälven och Fjällsjöälven, kraften i dånet och bruset hjälpe säkert till att skapa stämning vid övergången. Tänk er forsens ljud som ett musikstycke, ett partitut. Den döde skickades ut i forsen av en nåjd klädd i klänning, fastsurrad på en båt, för att genom älgkons försorg, födas igen i en annan värld. Själva bilden av älgkon blev symbolen för en syn och bekräftelse på hur livet skulle eller kunde levas i helhet.

Ceremonibilder från Nämforsen där 70 procent av alla motiv är älgkor.

För ca 8 000 år sedan utfördes samma typ av ritual i vattenvirvlar som bildas när Donau först delar sig runt en ö och sedan möts igen. Utgrävningar i Serbien visar på en Fiskgudinna, hon var uppsatt i vattnets virvel för att hjälpa till så att den resande hittade rätt ner till den magiska undre världen, ner till modern i vattnet, kanske till en ur drake. Tankar som levt kvar mycket länge men som i dagens historia och kultursfär glömt bort eller tänkts helt orimliga. På Gotland finns mycket sent daterade bildstenar som stöder äldre folktro att kvinnan stod för både liv och död och att orm och drake var hjälpande förmedlande kraftattribut.

Lepinski Vir, ca 8000, Fiskgudinna

När på Gotland, symboliserar helhet med orm för födelse och drake för död, 4-600-tal.

Allt liv tog sin början i havet, som Birgitta Onsell skriver i sången med samma namn. Kanske fanns det en moderdrake i vattnet som välkomnade och tog hand om den döde, moderdraken lever kvar i asiatisk tro. En kvarleva av ett kvinnligt väsen kan gudinnan Ran också vara så som hon beskrivs i senare nordisk mytologi, hon hade också döttrar, var de männe tre? De sägs ha fångat in de döda i sina nät och sedan låtit dem leva i pampiga salar med stora gästbud under vattnet.

På den tiden var det mesta i livet på något sätt **förkroppsligat med kosmologi**. Himlavalvets storhet, årstidsväxlingar och perioder med mycket mörker får oss att förstå dess betydelse. Issmältning, forsar, virvlande vatten och stora stenblock som isen flyttade på borde ha gjort mäktiga intryck på människan. Stjärnorna hjälpte till att hålla färdriktning vid båtresor och på vandringar, solens ljus lärde oss Midvinter, Höst- och Vårdagjämning samt Midsommar. Själva ordet kosmologi betyder just tron på himlakroppar. Solen gav värme och liv, månen kom med kvinnlig livsrytm och med ebb och flod. Venus, Orion, Plejaderna, stora Björn var stjärnbilder som ordnade och styrde på natten så att människorna fick vila. Älgen Kheghler ansågs vara den starkast lysande stjärnan på himlen, en moderälg, - kan det ha varit dagens Venus? Urmodern styrde jorden dagtid och sov på natten under livets träd.

Det kan sägas att **evenkernas** kosmologiska tänkande är det tänkande som mest stämmer överens med skandinavisk forntro, där älg, björn, orm, drake och fåglar är de som mest framträder. Älgen, urmodern, som den största på himlen, björnen kanske som ett väsen mellan människa och djur. De två ormarna där den ena plöjer fåror i landet så att floder kan rinna, till den himmelske ormen som gav människan ljuset, upplysning, kärlek och födelse. Ormen som navelsträngen mellan moderkakan, som ser ut som ett livsträd, och barnet i livmoderns vatten och som föds i en flod av vatten. Här finns även svanen som tros symbolisera goda budskap, doppingen som skvallrade och örnen som ser och kan ledsaga resan mellan de tre världarna. Bergen och träden beboddes och det fanns väsen överallt. De vakade över naturen, så att ingen tog mer än vad som behövdes. De gav också skydd i fall du blev deras vän, men gjorde du orätt kunde de ställa till med elände. Och så slutligen floden och havet som övergångsland för själens, andejagets resa, från det levande till det levande, visst är det helt underbart med folktro. I dag är det utifrån Bruntlandrapporten världens länder enats om att inte ta mer än de ger och det är på COP möten, FN:s Klimatmöten, samarbete om riktlinjer för hur detta ska förverkligas diskuteras. På FN:s Kvinnokommissions möten arbetas det fram regler för hur kvinnor ska kunna bli jämlika och än är det långt till jämställdhet. Förhärskande trosuppfattningar styrs av män och manliga förebilder.

Epilog

Jag tror att det finns något grundläggande hos oss människor, nu som då. Jag tror att sökandet efter livets mening till viss del är underordnad sökandet efter upplevelser av att leva. Men då behöver vi finna att våra fysiska erfarenheter och upplevelser stämmer överstämmer med vår inre verklighet. För att göra det krävs en "urmeningstrygghet", något som kvinnor måste erövra själva i dagens globala patriarkala struktur där människan medialt och historiskt mest beskrivs som girig, krigisk och allmänt oempatisk. Det stämmer inte, vetenskapen säger att människan är social och att vi historiskt levat våra liv tillsammans i olika konstellationer. Forskare säger att vi människor i Sverige inte är lyckligare i dag än på 1950-talet. Bevisligen går det inte att konsumera lycka eller kärlek och inre upplevelser behöver en dialog, ett samspel, ett samtal, en helhet. Här kommer mannen in, den jämställde mannen som själv måste göra sin resa, från dåtid till nutid för en gemensam hel framtid.

Och korna då, här en fjällko som bidrar till biologisk mångfald och fungerar som kolsänka. Det finns bibliska berättelser om att folk förbjöds att dansa kring en guldkalv för att de då ansågs häda den enda guden. Var den berättelsen till för att sudda ut en gammal tro där det bästa för ett samhälle var att ge barn, ge liv, ge livet mjölk och där kor och älgor var symbol för detta goda i livet? Så vill jag tro, vad tror du?

www.gronakvinnor.se

Litteratur: Älgkon skapade världen, Curt Lofterud. Den glömda gudinnan i Nordisk mytologi, Gunnel & Göran Liljenroth. I modergudinnans fotspår, May-Lisbeth Myrhaug. Jag såg inga älgar, Barbro Sjödin Runeborg. Marija Gimbutas, The language of the goddess. Forntida kvinnor, Catarina Ingelman-Sundberg. Jordens moder i Norden, Birgitta Onsell. Sofias upptäckt, Märta-Lena Bergstedt. Redskap på Väg till Grön Feminism, Ewa Larsson & Marie Milling.

Allt liv tog sin början i havet

text Birgitta Onsell

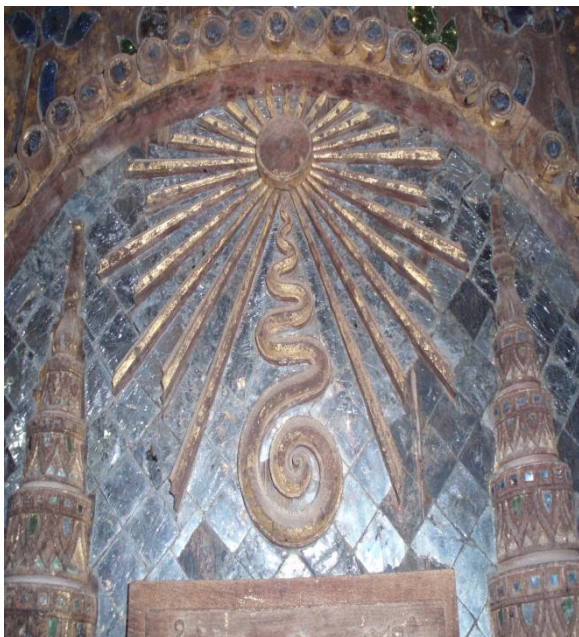
Allt liv tog sin början i havet, allt liv vaggat fram ur en våg.
Ur havet och vågen går arvet, allt levande arv från en våg.
Hur långt du än färdas från hav och strand, ditt arv går du aldrig ifrån/da capo

Långt innan ditt öga såg ljuset, långt innan du visste ditt jag,
långt innan du anade havet, du låg i en dold ocean.
Och varje del av ditt minsta du, en miniatyrocean/da capo

När saltet du känner på kinden, när glädje och sorg springer fram,
när tårarna regnar på jorden, de kommer från urhavets famn.
Men tusen miljoner av år har gått, sen du lämnade urvaggans hamn/da capo

I benen som bär upp din byggnad bor urvattnets kalkvita arv,
från tiden du låg invid klippan, från tiden du slog emot land.
Det arvet du delar med snäckans skal och valfiskens väldiga valv/da capo

Allt liv tog sin början i havet, allt liv vaggat fram ur en våg.
Ur havet och vågen går arvet, allt levande arv från en våg.
Hur långt du än färdas från hav och strand, ditt arv går du aldrig ifrån/da capo

Dörr som återfinns på arkeologiska museet i Phnom Pen Kambodja, träsnitt av okänd tidsålder. Det magnifika tempelområdet Angkor Wat, där dörren återfunnits, blev uppmärksammat under 1100-talet men tros ha en väsentligt längre historia. Ormen slingar sej mot solen, kanske en symbol för ett hopp om pånyttfödelse.

Ewa Larsson

